Lacrime Veneris: mic eseu pseudo-ovidian despre sexualitate

Alexandru CIZEK*

În memoria românceloor care, încălcând legea anti-avort a regimului Ceauşescu, au ajuns să-şi piardă viaţa ori să se nenorocească pentru totdeauna.

Key-words: *survival of Antiquity*, *medieval poetry and science*, *sexuality*, *gender research*

Poemul scris în hexametri şi intitulat în manuscrise *De Vetula sive De mutatione vite* este databil către jumătatea secolului al XIII-lea. Trama sa narativă este deseori estompată de ample digresiuni cu caracter enciclopedic în care întâlnim în mod preponderent pasaje cu conţinut fie cosmologic, teologic sau filosofic, fie fiziologic ori sociologic[1]. Este introdus de o scurtă notiţă în proză, un *accessus auctoris* mai special, în care se fabulează descoperirea ineditului ovidian într-un mormânt din cimitirul oraşului Dioscoris din Colchida (Klopsch 1967: 193). Este cumva un *Fälschungstopos* uzat încă din antichitatea târzie de aşa numiţii Pseudo-Dictys şi Pseudo-Dares, pretinşi autori autentici de relatări asupra războiului troian. Un *argumentum* în versuri scris de imaginarul protonotar Leon aflat în slujba împăratului bizantin Vatatzes rezumă cuprinsul operei scrisă chipurile de Ovidiu, pe timpul exilului, spre autoconsolare (*sibi solacia*). Murind, acesta ar fi cerut ca manuscrisul să fie îngropat cu el însuşi (Pseudo-Ovidius, *De vetula*: v. 1–15).

O atare mistificare din care emană un anticipatoriu iz de poezie romantică a mormintelor şi ruinelor a putut înşela multă vreme pe contemporani, poemul fiind considerat autentic. Abia 150 de ani mai târziu dominicanul Arnold Gheylhoven l-a atribuit lui Richard de Fournival, cleric şi medic în Amiens, autorul unei *Biblionomia* cu conţinut enciclopedic în care se regăsesc trăsături comune cu poemul pseudo-ovidian, nu destule însă pentru a confirma o paternitate pur speculativă. Opera s-a bucurat de o largă şi durabilă recepţie, fiindu-ne conservată în 32 de manuscrise cu textul integral, majoritatea provenind din Franţa, de unde era

* Universitatea din Münster, Germania.

[1] Poemul este accesibil în doua ediţii critice apărute aproape în acelaşi timp şi independente una de cealaltă (Klopsch 1967 şi Robathan 1968). În cursul articolului vom cita numai din ediţia Klopsch. Copioasa şi documentata introducere precum şi notele de text ale lui P. Klopsch ne-au furnizat date generale şi cîteva referinţe textuale. După ştiinţa mea, pasajele sexologice pe care le-am analizat în prezentul articol nu s-au bucurat până acum decât foarte în treacăt de atenţia medieviştilor. Privitor la diferite aspecte ale sexualităţii în evul mediu, a se vedea Jacquart, Thomasset (1985: 67–97, 160–192 şi 229–242).

BDD-A25217 © 2016 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.188 (2026-11-07 07:04:47 UTC)

probabil originar autorul, şi din Anglia. A fost bine cunoscut în Evul mediu târziu, printre alţii de Dante şi Petrarca (Klopsch 1967: 78–99, 160–192).

Conţinutul narativ al poemului este prezentat cu intenţie retrospectivă şi extrem de lapidar *in argumentum* (v. 5–**7**) ca o succesiune în trei etape distincte ale vieţii duse până atunci de poetul roman, ceea ce corespunde celor trei cărţi în care este divizată opera: în serviciul iubirii („quando vacabat amori"), motivul schimbării felului său de trai („qua re mutavit") şi noul său mod de viaţă („quo modo postea vixit"). Titlul *De vetula* este neaşteptat vizând de fapt în mod exclusiv persoana unei bătrâne codoaşe care ar fi prilejuit schimbarea modului de viaţă al protagonistului („pro qua fuerat mutatio facta" – v. 9).

În cartea I-a, Ovidiu este prezentat exclusiv ca om de lume dedat cu totul plăcerilor trupeşti în ambianţa bogatelor ospeţe şi a muzicii unui interior luxos şi rafinat, întru totul propice erosului (v. 1–96). În acest context se înscriu câteva secvenţe disparate constituind un mic eseu despre sexualitate (v. 97–245), preponderent despre cea feminină, inspirate pe de o parte din pasaje din *Ars amatoria* şi *Amores* ovidiene, supralicitându-le mesajul atestând; pe de altă parte, întâlnim unele afinităţi cu piese pseudo-ovidiene din secolul anterior, mai cu seamă comedia *Pamphilus sive De amore* ori poemele *Ovidius puellarum*, *Facetus*. În secvenţele acestui lung pasaj anonimul îşi permite, sub masca poetului antic, să încalce convenţii şi tabuuri care ar fi făcut frică, probabil, lui Ovidiu însuşi. Aceste pasaje sunt urmate de o serie de descrieri de îndeletniciri oţioase, mult desfătătoare: trăirea în natură, anticipând petrarchescul sentiment al naturii, echitaţie, înot, vânat şi pescuit (v. 246–356). Urmează o altă serie de descrieri de jocuri de societate: jocul cu zaruri (*ludus deciorum*: un termen mediolatin care a dat *dé* în franceză şi *dice* în engleză), îndeletnicire dispreţuită de autor, apoi şahul (*ludus scacorum*), dar mai cu seamă *rithmimachia*, un *ludus arithmetice* bazat pe combinaţii numerice sofisticate, descris pe îndelete cu detalii tehnice specifice (v. 357–763). După deplângerea decăderii studiului filozofiei (v. 746–65), această primă carte se încheie cu satirizarea juriştilor şi cu critica corupţiei magistraţilor cetăţii (v. 766–810).

Cartea a II-a, a „mutaţiei" protagonistului continuă mai întâi tonul satiric ce alunecă acum în parodiere şi sarcasm, la adresa eunucilor (v. 1–195), ce nefiind nici femei, nici bărbaţi ori plante nu rămân să fie altceva decât monştri:

> Eunuchus porro, cum non sit femina, non vir/ non animal, non planta. Quis est? Non est vita;/ergo quid esse potest? Nichil esse potest nisi monstrum (v. 42–44).

Dubla referinţă ovidiană, despre eunucul Bagoas (din *Amores*, II, 2) şi despre un alt eunuc anonim (*ibidem*, II, 3), este aici amplificată şi diversificată uzând probabil şi modele bizantine ce tratează pe larg caracterul *spanos* (spânul din literatura noastră folclorică) dar şi scrieri medicale precum *Pseudo-Galenus*. Anonimul aduce aici argumente în parte ingenioase, în parte pedant-abstruse pescuite din artele *trivium*-ului, din ştiintele naturii, dar şi din morală şi metafizică, deducând inadecvarea eunucilor pentru funcţii ecleziastice. *Clou*-ul acestui lung excurs – ale cărui eventuale trimiteri *ad personam* în epocă ne scapă – este în orice caz tranziţia către povestirea dureroasei pătanii amoroase a protagonistului care i-a provocat *mutatio vitae*. În prealabil se disting trei categorii de *felices*: eunucii care graţie condiţiei lor de asexuaţi sunt netulburaţi de pofte trupeşti: „Talia monstra modo laudo, quia vivere posssunt/femineoque carere thoro" (v. 196–197); fericiţi ar

BDD-A25217 © 2016 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.188 (2026-11-07 07:04:47 UTC)

fi totuşi şi cei în stare de a copula (*coitu potentes*: v. 108), dar şi cei ce s-au văzut nevoiţi să se lipsească de plăcerile patului (*cessare coactos*: v. 199). Printre cei din urmă deducem că se numără el însuşi, doritor fiind ca istorisirea păţaniei ce i-a provocat schimbarea felului de viaţă, să fie de învăţătură pentru cei ce cu greu îndură jugul iubirii : „Venerit unde mihi subito mutatio tanta/ discite vos, quos ferre iugum fastidit amoris" (v. 199–200). Urmează o lungă relatare (v. 202–675) cu date pseudo-autobiografice inspirate în parte din *Amores* (în special II, 2 şi 3) dar şi din textele pseudo-ovidiene menţionate mai sus.

Ni se spune mai întâi că a fost îndrăgostit de o fată de condiţie liberă a cărei perfectă frumuseţe este descrisă pe îndelete, conform canonului estetic acreditat încă din secolul al XII-lea de poetica unor Mathieu de Vendôme şi mai târziu Geoffroi de Vinsauf (Mathieu de Vendôme I, v. 38–111; Geoffroi de Vinsauf II, 2, 3; vezi Cizek 1994: 134–136).

Conform intertextualităţii deseori practicate în poezia medio-latină, primul vers al portretului ideal: „Unus erat toto nature vultus în orbe" (v. 202) provine din pasajul cosmogonic ce introduce *Metamorfozele* lui Ovidiu (I, 6), însă în locul lugubrei evocări a haosului primordial evocat acolo („quem dixere Chaos, rudis indigestaque moles") versului de împrumut i se creează aici o urmare adecvată contextului erotic: „virginis floris decor et decus, unica sexus/gloria feminei" (v. 203–204).

Fata fiind însă inabordabilă, amorezul s-a văzut constrâns să recurgă la codoşlâcul unei *vetula*, fostă doică a fetei, un personaj ridicol şi şiret, tipic caracter de comedie, putând fi inspirat şi din sinistra *anus* Dipsas din *Amores* (I, 8). După lungi tergiversări şi sumedenie de daruri stoarse, bătrâna îi aranjează chipurile intrarea pe furiş, noaptea, în camera fetei în patul căreia dă însă peste dezgustătorul corp al perfidei codoaşe, descris pe scurt ca model al urâţeniei (v. 500–509). Blestemând-o groaznic, frustratul amorez suferă încă o decepţie aflând că tânăra urma să se mărite şi să părăsească Roma cu soţul dânsei. Reîntoarsă văduvă în Roma după 20 de ani, o va întâlni în societate, ocazie cu care dânsa se arată a fi fost la curent cu păţania din tinereţe, amuzându-se cu cuvenita detaşare de cele întâmplate păcălitului *soupirant* (v. 572–528). Graţie mijlocirii sclavei acesteia, o *pedisequa* similară doctei Nipe din *Amores* (I, 11), credincioasă stăpânei şi onestă, Ovidiu îi face în mod dezinteresat un important serviciu material sporindu-i încrederea. Aşa se ajunge în sfârşit la împreunarea atât de râvnită în trecut. Convingându-se că, de data aceasta, are realmente de-a face cu femeia iubită: „ipsam/ attrecto manibus, respondent sufficienter/ singula" (v. 663–665), gustă din plin plăcerea fizică dată de trupul ei neschimbat în ciuda anilor şi a naşterilor avute între timp. Actul sexual este tratat însă „aposiopesic" („Quod superest, taceo" – v. 673), întocmai ca în discretul final al pătimaşei întâlniri cu Corinna din *Amores* (I, 5, 25): „Cetera quis nescit?". Cum vom vedea, probabil pentru a evita repetarea secvenţei corespunzătoare din prima carte. Se sugerează numai resimţirea unei plăceri reciproce („uterque sategit utrique": v. 674). În momentul consecutiv (v. 695–727), în sufletul amantului are loc o nouă luptă (*nova rixa*) ce se soldează cu a sa *mutatio animi*: pe de o parte este dezamăgit de faptul că iubita fusese părtaşă la farsa jucată în tinereţe de *vetula*; pe de altă parte, şi mult mai important, se teme să nu ajungă în postura de bătrân amorez

BDD-A25217 © 2016 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.188 (2026-11-07 07:04:47 UTC)

(„vetulus iam desipit iste” – v. 727) devreme ce-şi va căuta, fiind acum vârstnic, numai iubite tinere expunându-se la păţanii şi mai grave decât cea din tinereţe.

Cartea a III-a este cea a noului mod de viaţă. La început se reia tema ultimei secvenţe din cartea precedentă (v. 1–12). Bătrân acum, protagonistul nu se mai îndură să-şi pună grumazul sub jugul amorului, temător de alte capcane pe care retrăirea plăcerilor trupeşti, frustrante chiar la tinereţe, i le-ar prilejui în postura actuală de bătrân căpiat de amor. Aici se repetă, deci, cu o clară intenţie, sintagma „vetulus iam desipit iste” (v. 12). Reminiscenţa personajului *senex amator* al comediei latine clasice este evidentă. Noua decizie luată acum este căutarea luminii ştiinţei, suprema împlinire râvnită fiind acum filosofia: „Sed scio quid faciam: Studio complectar anelo/ lucem […] lucem doctrine […] sublimis apex in philosophia” (v. 13–5). *Curriculum*-ul de studiu evocat va fi cel medieval, specific ambienţei secolului al XIII-lea, impregnat în speţă de un aristotelism reînnoit gratie influenţei arabe şi speculaţiilor cosmologice. Studiul urmat va comporta deci geometria dar şi algebra, *rithmimachia*, atât de preţuită mai înainte, muzica şi mai cu seamă astronomia şi cosmologia: „Ascendam in celum […] cursus astrorum verificabo” (v. 26–8). Mutaţia spirituală merge însă mai departe decât atât căci ştiintele nu sunt decât propedeutica „vânării” creatorului lucrurilor create, a ceea ce este obârşia supremă a acestora: „Inde creatorem per res intendo creatas/ venari […] per rerum querere causas causam intellectu cum transcendente supremam” (v. 34–6). Cauza transcendentă este definită intertextual (v. 42–45) în termenii „platonici” ai unui citat din *Metamorfoze* (I, 72–3). În lunga digresiune cosmologică care ocupă cea mai mare parte a cărţii (v. 157–772) se petrece şi transfigurarea fictivului Ovidiu în astrolog şi profet. Pe urmele „magilor caldei şi babilonieni”, el prevede misterul imaculatei conceperi şi al trinităţii divine (mai cu seamă v. 624–633 şi 736–39). În mod similar a avut loc în epocă transfigurarea bine cunoscută a lui Virgil în savant, magician şi profet al creştinismului. Aceasta în special graţie *Divinei Comedii*[2].

De Vetula este deci un poem în mare măsură de natură enciclopedică pe gustul unei epoci marcate de *uomini universali* precum Albertus Magnus, Vincenţiu de Beauvais, Roger Bacon, Robert Grossetesta ş.a. Secvenţele sexologice inserate, după cum am arătat în prima carte, vădesc originalitate într-un context social în care comportamentul sexual făcea obiectul unor opinii divergente, dacă nu polarizate. În ochii bisericii, actul sexual extra-matrimonial era un păcat grav şi chiar plăcerea resimţită de soţi în timpul actului era rău văzută, procrearea fiind exclusivul obiect admis al *coitus*-ului. *Libri penitentiales* reglementau până în cele mai penibile detalii ispăşirea păcatelor trupeşti, drămuind totul cu o pedanterie inimaginabilă pentru mentalitatea modernă. În schimb, tratatele de ştiinţe naturale şi de medicină, de sorginte aristotelică în parte prin mediere arabă sau ebraică, vedeau lucrurile pragmatic conturnând problematica morală. Pe o poziţie similară se situează si poeţii filosofi ai epocii.

Literatura de curte, mai cu seamă lirica, se situa în această privinţă mai mult sau mai puţin implicit la antipodul moralei religioase, relaţia erotică evocată fiind exclusiv extra-conjugală, astfel că pedepsirea adulterului a putut fi tematizată ca un martiraj, ilustrat de pildă de episodul Francescăi da Rimini în *Infernul* dantesc sau de

[2] Sunt aspecte tratate cu multă acurateţe şi erudiţie de Klopsch (1968: 42–77 şi 152–159).

BDD-A25217 © 2016 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.188 (2026-11-07 07:04:47 UTC)

sângeroasa povestire provensală *Le cœur mangé*, reluată de Boccaccio în *Decameron*. *Auctoritas* ovidiană consfinţea *a fortiori* erotismul, aşa încât poeţii mediolatini îşi puteau permite, uzurpând numele anticului bard al iubirii (*tenerorum lusor amorum*), să trateze anacronistic amorul liber, în cazul pieselor pseudo-ovidiene de considerabil succes din secolul al XII-lea. Se putea merge încă şi mai departe decât Ovidiu, rupând cu tabuul dezvirginării şi cu cel al adulterului temut de poetul antic: „Este procul, vittae tenues […]/ Quaeque tegis medios instita longa pedes" (*Ars amandi* I, 31–2). Este tocmai ceea ce şi-a permis autorul nostru în cazul secvenţelor de care ne vom ocupa în cele ce urmează. A făcut-o însă altminteri decât notorii colegi de breaslă Baudri de Bourgeuil sau Andreas Capellanus, teoreticianul *par excellence* al amorului extra-conjugal. Aceştia, din pruderie şi din idealizare, desigur şi din prudenţă, acordau întâietatea unui *amor purus*, corespunzând lui *fin amors* trubaduresc şi *Minne*-ei liricilor germani. Or, autorul nostru tratează, ca şi poeţii pseudo-ovidieni anteriori, exclusiv despre iubirea fizică, fiind funciarmente ovidian în această privinţă. Altminteri însă decât Ovidiu, el elimină cu totul aparatul mitologic, şi, tot pe atât, metaforica belicoasă sau vânătorească[3]. Anonimul nostru nu poate fi decât un cleric, în speţă un antipod al cavalerului. Om de lume fiind şi cleric savant, el rescrie ca atare erotismul ovidian în spirit fiziologist, evidenţiind o poziţionare de sorginte aristotelică ilustrată în secolul anterior şi de poeţi filozofi ca Alanus de Insulis şi Bernardus Silvestris, iar în secolul al XIV-lea de vernacularul Jean de Meung, acesta din urmă evidenţiind un registru plebeic.

Dacă parafrazăm, într-o formulare concentrată, două pasaje distanţate unul de celălalt şi prezente în primele două cărţi, actul sexual duce prin fecundarea femeii de către bărbat la naşterea copiilor, lucrul cel mai scump de pe lume: „dulcissima pignora natos/ quo nihil est homini coniunctius" (I, v. 45–6), dar procură, în acelaşi timp, cea mai mare desfătare, atât femeii „ce se subpune în pat bărbatului de bună voie şi cu plăcere", cât şi „bărbatului însuşi care slujeşte acesteia dintr-o înclinaţie naturală către sexul feminin" (I, v. 44–52). Ca atare, virilitatea va fi calitatea principală a bărbatului, marca (*signatum*) manifestă a acesteia fiind barba. La acest punct poetul dezvoltă o ingenioasă metaforică plantară, precizând că *barbalis silva* trebuie onorată ca un semn al vigoarei procreatoare a bărbatului, graţie căreia se perpetuează umanitatea (I, v. 37–42). Metafora plantară este reluată şi mult amplificată în cartea II-a, în cadrul unei digresiuni privind sexualitatea masculină şi natura eunucilor. Totul se centrează acum pe procesul însămânţării şi rodirii, respectiv sterilizării:

> Să fie sperma sămânţa, fătul rodul acesteia, testiculele rădăcina, iar pe bărbie o pădure înfrunzită a cărei lipsă ne face să bănuim sau un castrat, sau un neputincios. Barba este fala bărbatului, chezăşia vigoarei testiculelor şi a procreării fătului; dacă lipsesc testiculele piere speranţa procreării, căci lipseşte sperma, dar şi barba care va fi în acest caz o pădure căreia i-au căzut sau îi cad frunzele („Sperma foret semen et fructus filius atque /Radix testiculi, frondes circumdata silva/ Mento, qua quicumque caret suspectus habetur/ Ne sit castratus vel frigidus; est honor ergo/ Barba viro, testis virtutis testiculorum/ Spermatis augmenti signum, fiducia fructus./ Econtra, si testiculi

[3] Cf. *Amores* IX, 1: „Militat omnis amans et habet sua castra cupido"; vezi şi *Ars amandi* III, 1 sqq.; pentru metafora vânătorească cf. *Ars amatoria* I, 45, 270 sqq., 391 sqq.

BDD-A25217 © 2016 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.188 (2026-11-07 07:04:47 UTC)

> desunt, generandi/ Spes periit, quia sperma deest, barbaque caret vel/ Est cariturus ea, folium quia defluet eius" – II, v. 32–41).

Acesta este cazul eunucului, care nu este nici bărbat nici femeie, nici animal nici plantă, ci un *monstrum* (v. 42–44).

Sexualitatea feminină ocazionează o speculaţie metaforică diferenţiată pe vârste (II, v. 100–110): urcând de bună voie (*sponte*) în patul împreunării, fecioara (*virgo*) îşi pierde floarea (*flos*)[4]. Căsătorita (*uxor* sau *nupta*) rodeşte graţie fecundării fie un *fructus uxorius*, fie unul adulterin, atunci când cutează să rupă legământul matrimonial (*thori fedus*), tulburând astfel descendenţa legitimă (*sobolem turbare*); văduva (*orba viro*), este „o ramură cu frunze dătătoare de umbră", care trăieşte graţie actului sexual „o reîmprospătare" (*refocillari*), „o însămânţare a deşertului", dacă nu se teme să rămână însărcinată sau dacă a devenit deja sterilă graţie vârstei.

În sensul fiziologist atestat de poemele filozofice menţionate mai sus, autorul nostru invocă validitatea transcendentă a sexualităţii, ca pe un lucru ştiut şi voit de „părintele şi stăpânul naturii" (*nature pater et dominus*);

> altminteri cum am putea, mânaţi fiind de o dragoste nestăpânită (*bruto amore*) să dorim „urâta împreunare" (*fedum coitum*), dacă nu am avea înnăscută în genitaliile noastre o imensă placere (I, v. 198–204)!

La acest punct, anonimul relevează cu prudenţa de rigoare şi pe cât posibil neutral-abstract, discordanţa dintre *lex* şi *natura* punând la îndoială legitimitatea păcatului ca atare:

> impunem naturii legea, prin care delimităm ceea ce numim convenţie (*que positiva vocatur*); conform acesteia, voi păcătui făcând ceea ce este oprit, dar nu pentru că ar fi păcat, ci pentru că este oprit; mai departe, dacă încalc o regulă, nu o fac ştiind că este justă, ci pentru că este regulă.

Conclude apoi cu o undă de resemnare auto-cenzurantă: „dată fiind o asemenea lege, vorbesc numai atât cât să nu risc, căci vorbind prea mult, risc să amestec şi cu ceea ce ar putea să pară contrar legii" (v. 206–213). O atare argumentare s-a putut inspira din cea formulată cu timiditate de poetul mediolatin Baudri de Bourgeuil, înainte cu un secol[5]. Acest tip de discurs este însă congenial, fără să poată fi vorba de o filiaţie, cu teza sofistică asupra conflictului dintre *nomos* şi *physis* ilustrată de *Gorgias* platonician. Accente similare găsim în evul mediu, în dialectica abelardiană şi în tezele „hiperdialecticienilor" de genul lui Simon de Tournai, în epoca modernă la anumiţi fiziologi ai secolului al XVII-lea şi desigur în discursul nihilist al lui Nietzsche.

În contextul dat, pasajul de mai sus apare ca o digresiune liberă pe o temă, în fond de drept canonic, intenţionând probabil să dezamorseze – în sensul retoric de

[4] În limba noastră, termenul *deflorare* este un galicism, provenit din *défloration* târziu atestată (în sec. al XV-lea) care îşi trage originea din *defloratio*, un termen metaforic medio-latin atestat în tratatistica medicală (Pseudo-Galenus) şi în *libri penitentiales*: cf. *Mittellateinisches Wörterbuch* (2007: 197–198).

[5] Cf. piesa pseudo-ovidiană a acestuia intitulată *Florus Ovidio*, [*Carmen* 159], v. 51 sqq: „Naturam nostrum plenam Deus egit amoris […] Si culpatur amor, actor culpatur amoris/ Actor amoris enim criminis actor erit".

BDD-A25217 © 2016 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.188 (2026-11-07 07:04:47 UTC)

praeoccupatio- incriminări dure la care se putea aştepta fictivul Ovidiu din partea confraţilor rigorişti faţa de descrierea veristă a actului sexual, un pasaj unic în literatura erotică medievală[6]. Un episod pe măsura *Kamasutrei* indice.

Oferim textul latin urmat de o modestă încercare de traducere (v. 214–242):

> In votis tunc esse meis plerumque fatebar/ Felicem, si quis cognoscere posset amicam,/ Dum levum capiti submitteret ipse lacertum/ Ipsa suum levo lateri dextrum daret atque/ Molle femur, sed et una manus restaret utrique/ Libera, secretis tractatibus apta quibusdam,/ Pectora sic essent sibi iuncta, quod ubera pressam/ cordis amatoris circumstarent regionem/ Fomentum stimulans stimulumque datura foventem/ Ad meditativam coitu super evigilandam,/ Oscula dempsa darent sibi colluctantibus inter/ Denticulos linguis dulcem suggente salivam/ Alterutro leni cum murmure, membraque membris/ Aptarent multisque modis multisque figuris/ iuncti vagirent circumvolvendo sibi se/ Illecebrasque suas verbis augendo iocosis/ Seque observarent, ut neuter preveniendus/ A consorte foret vel perventurus eundem/ Quin simul ad Veneris lacrimas, quas motus amicus/ Elicit, adducti quasi commoriendo iacerent/ Iam velut exanimes facti cessare coactis/ Motibus et tanta victis dulcedine, quantam/ Tantorum completio dat desideriorum,/ Iamque viderentur animas efflare vicissim/ Alter in alterius faciem virtute sepulta/ Et tandem sensim redeunte resurgere vita/ Quamvis inviti mallentque fuisse morosas./ Delicias istas et gaudia tanta docere/ Nullus inexpertus posset nullusque doceri.
>
> În năzuinţele mele de pe atunci, consideram îndeobşte fericit pe cel în stare să-şi *cunoască* iubita. Braţul stâng el şi-l pune sub capul ei, iar braţul drept fata şi-l întinde în dreapta iubitului până-i atinge frageda coapsă. Astfel, fiecăruia îi rămâne o mână liberă pentru tainice mângâieri. Piepturile le sunt aşa de unite că sânii fetei înconjură, strângându-l, lăcaşul inimii iubitului. Îşi dau săruturi apăsate ca să-şi ţină trează plăcerea împerecherii, limbile li se bat între dinţişori sugându-şi unul altuia dulcea lor salivă. Cu molcom murmur îşi tot potrivesc mădularele gemând lipiţi şi încolăciţi în toate chipurile, unul în celălalt. Sporesc vraja prin tot felul de vorbe duioase. Se îngrijesc mult ca nu cumva unul să fie devansat sau să devanseze pe celălalt în juisare. Aşteaptă până ce le ţâşnesc împreună *lacrimile Venerei* iscate în vâltoarea iubirii. Ajunşi la capăt, zac ca şi muribunzi. În nemişcarea lor de acum par neînsufleţiţi, covârşiţi fiind de o dulceaţă pe atât de mare, pe cât de mare le-a fost împlinirea pătimaşelor lor năzuinţe. Vlăguiţi, mai că-şi dau laolaltă duhul. În cele din urmă, se reîntorc treptat la viaţă, mai degrabă fără voie întrucât durata plăcerii le-a părut prea scurtă. O astfel de desfătare şi bucurie nu pot fi nici împărtăşite, nici înţelese până ce nu le încearcă cineva.

Interpretarea unui asemenea text poate părea superfluă, dacă dăm urmare recomandării din finalul pasajului.

În unicitatea sa, textul nostru este într-o vădită emulaţie cu un pasaj ovidian tot atât de „kamasutric" din *Ars amatoria*[7]. Se pot recunoaşte însă şi sintagme

[6] Baudri de Bourgeuil califică cu multă plasticitate sinistra lor aparenţă: „frons irsuta […] grande supercilium , nigrum magnumque cucullum (*Contra obtrectatores consolatur* [*Carmen* 36**]** v. 33–35).

[7] Cf. *Ars amatoria* II, 709–31: „Nec manus in lecto laeva iacebit iners/ Invenient digiti, quod agant in partibus illis […] Crede mihi non est Veneris properanda voluptas/ Sed sensim tarda prolicienda mora/ Cum loca reppereris, quae tangi femina gaudet/ Non obstet, tangas quo minus illa, pudor/ Adspicies oculos tremulo fulgore micantes... Accedent questus, accedet amabile murmur/ Et dulces gemitus aptaque verba ioco./ Sed neque tu dominam velis maioribus usus/ Desine, nec cursus anteeat illa tuos/ Ad metam properate simul! Tum plena voluptas,/ Cum pariter victi femina virque iacent".

BDD-A25217 © 2016 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.188 (2026-11-07 07:04:47 UTC)

inspirate pe alocuri din *Amores*. Ceea ce totuşi la Ovidiu este formulat preceptistic şi obnubilat de veşnice trimiteri mitologice care împănează şi acest context, apare aici rescris şi sensibil îmbogăţit cu elemente inedite, totul fiind cristalizat într-o prezentare dinamică şi fazată a actului sexual: de la iniţiala poziţionare coitală, de la primele mângâieri drăgăstoase la intensificarea plăcerii graţie unei susţinute excitări a punctelor erogene din trup, până la paroxismul unui orgasm ce se petrece sincron marcând momentul plinei satisfacţii (*plena voluptas* ovidiană), urmat apoi de tristeţea trezirii din transa erotică. Ceea ce un Pseudo-Aristoteles formula consolator „post coitum omne animal triste est" (*Problemata physica*, XXX, 1).

În acest fel, pasajul nostru reluând esenţialul modelului din *Ars amatoria* se arată *plusquam* ovidian. La o confruntare a clarelor ocurenţe intertextuale – ce sunt în *Ars amatoria* în număr de cinci şi în *Amores* II, 2, în număr de două – frapează diferenţa de expresivitate şi de *ornatus* la cei doi autori. Împrumutând, anonimul modifică considerabil atât registrul stilistic, cât şi pe cel lexical: acolo unde Ovidiu este redundant şi perifrastic, anonimul se arată economicos, precis în formulare, dar şi viceversa, alegerea de cuvinte fiind diversă, nicidecum servilă din partea celui din urmă. Două exemple vor fi relevante în acest sens. În *Amores*, II, 2, v. 9, gestul sărutului „florentin" este descris concis: „Osculaque inseruit cupide luctantia linguis", inspirându-se probabil din Tibul[8], în timp ce anonimul intensifică gestul languros sporindu-i savoarea: „Oscula dempsa darent sibi colluctantibus inter/ Denticulos linguis dulcem suggente salivam" (v. 224–5). Ovidiu insistă deopotrivă asupra dezmierdării punctelor erogene ale trupului iubitei: „cum loca repperires, quae tangi femina gaudet/ […] tangas" (*Ars amatoria* II, 719 sqq.).

Descrierea orgasmului sinergetic este metaforică şi perifrastic-redundantă la Ovidiu, după cum urmează:

> Sed neque tu dominam velis maioribus usus/ Desine, nec cursus anteeat illa tuos/ Ad metam properate simul! tum plena voluptas/ Cum pariter victi femina virque iaceant (II, 725 sqq.),

în timp ce Pseudo-Ovidiu este mai „tehnic şi detaliat":

> Seque observarent, ut neuter preveniendus/ A consorte foret vel perventurus eundem/ Quin simul ad *Veneris lacrimas*, quas motus amicus/ Elicit, adducti quasi commoriendo iacerent (v. 230 sqq.).

Cum autorul nostru este îndeobşte reţinut în uzajul figurilor de stil, *lacrime Veneris*, singura metaforă reperabilă în acest pasaj, probabil forjată de el, capătă un deosebit relief. În afara secvenţei amintite din *Ars amatoria*, Ovidiu nu oferă nimic comparabil, căci scena împreunării cu Corinna din *Amores*, I, 5, se limitează la descrierea pe îndelete a apetisantului fizic al fetei, urmarea fiind lăsată pe seama cititorului: *Cetera quis nescit*? (v. 25). În concepţia lui Ovidiu şi a emulului anonim sexualitatea se diferenţiază net faţă de ceea ce întâlnim în multe texte erotice antice şi medievale, de pildă în piesele satirice horaţiene şi mai cu seamă în *Carmina priapea* şi în alte culegeri similare de data incertă, iar în evul mediu, printre altele în piesele erotice ale unor Marbod, Petrus de Blois sau Godefroi de Reims, poeţi ai secolului al XII-lea. Lipseşte, atât la Ovidiu, cât şi la emulul său, detalierea obscenă,

[8] Cf. *Elégies*, I, 8, 37: „pugnantibus humida linguis […] oscula".

BDD-A25217 © 2016 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.188 (2026-11-07 07:04:47 UTC)

expresie elocventă a unui milenar machism sexual. Ritualul coital descris de aceştia doi este de clară sorginte fiziologică redând cu concreteţă poetică actul unei împreunări armonioase ce culminează cu egala satisfacţie sexuală a amanţilor: de la primele mângâieri schimbate până la orgasmul ce se vrea *à tout prix* concomitent. Semnificativă ni se pare, în acest sens, nemenţionarea membrului viril, atât de-a lungul ritualului, cât şi în pasajul, analizat mai sus, al laudei virilităţii. Suntem deci la antipodul marţializării actului sexual, departe de metaforica luptei şi a vânătorii proprii poeziei ovidiene, după cum am văzut mai sus.

Ne putem întreba dacă empatia omului de lume Ovidiu pentru sexualitatea feminină nu găsea deplină înţelegere şi congenialitate în tagma clericilor medievali graţie tocmai dublei lor naturi: ca oameni ai bisericii şi ca literaţi. Păstorind în ambianţa mirenilor erau liberi să cunoască, în anumite limite – care puteau fi foarte elastice – plăcerile lumeşti pe care le gustau, altminteri decât tagma cavalerilor, cu rafinament graţie tocmai specificului formaţiei lor de literaţi îmbibaţi de ovidianism. Este elocventă în acest sens disputa femeilor în *certamina* (dispute) versificate precum *De Phyllide et Flora* sau *Le Concile d'amour de Remiremont*, scris probabil mai întâi în latină (*Concilium amoris in Monte Romarico*), privind calitatea de amant a clericului comparată cu cea a cavalerului: cel dintâi este recunoscut de apologetele respective superior şi pentru că ştie să iubească mai bine decât cavalerul. Într-un alt context, la care ne vom referi mai jos, clericul se poate arată expert în a evita să o lase însărcinată pe iubita sa.

În măsura credibilităţii, mistificatoarea paternitate ovidiană îl scuteşte pe autorul nostru de a face reverenţe şi concesii la adresa consensului public care nu putea fi decât rigorist. Nu altminteri se petrec lucrurile cu confratele Baudri de Bourgueil, menţionat mai sus. Nevoit să-şi apere poezia de dragoste, el o prezintă ca pur exerciţiu literar: „Musa iocosa michi, sed vita pudica" (*Constantie* [*Carmen* 142], v. 107)[9]. Oricum, pasajul teoretic privitor, aşa cum am arătat, la contrastul dintre *lex* şi *peccatum* care precedă imediat (v. 197–213) textul ritualului erotic îi putea servi anonimului nostru ca scut. S-ar putea opina că o asemenea reprezentare atestă o ingenuitate simulată, aidoma celei din naraţia împreunării lui Dafnis cu Cloe din omonimul roman antic, dacă nu vedem şi într-un caz şi în celălalt un rafinament voieuristic. Formularea în original a primelor două versuri care precedă descrierea *coitus*-ului (v. 214–5) ne trădează o certă, voită distanţare faţă de autenticitatea trăirii erotice, aşa cum urma s-o reprezinte: „In votis tunc meis plerumque fatebar/ Felicem, si quis cognoscere posset amicam". Alăturarea aici a modului potenţial *posset* după *cognoscere* şi nu a unui real (*cognovi*) însoţit eventual de un *si* sau *sicut*, îl detaşează pe autor în mod evident de ceea ce urmează. Personalizată este în acest poem numai trăirea eşecului erotic regizat de *vetula* în cartea a II-a, dar şi aici autorul pare să rescrie mai degrabă cunoscute modele plautine sau terenţiane decât pseudo-ovidiene, primele fiindu-i desigur accesibile graţie bogatei lor receptări în Franţa.

Imitaţia ovidiană nu se extinde totuşi şi asupra unei ample secvenţe în care se relatează primejdiile consecutive plăcerii amorului tăinuit („tectus amor: Pamphilus" v. 570). Am putea sintetiza cele două faţete ale iubirii ilicite prin următorul *incipit* al

[9] Sau *Sit pudor in facto, jocus in calamo*: *Ad dominam Constantiam* [*Carmen* 200**]** v. 46: „Crede mihi, non vera loquor, magis omnia fingo/ Nullus amor foedus mhi quidlibet associavit: Qua intentione scripserit" [*Carmen* 167] ; cf. Cizek (2013: 160–161).

BDD-A25217 © 2016 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.188 (2026-11-07 07:04:47 UTC)

unui şlagăr din anii ’30 ai secolului trecut: „Plaisirs d’amour ne durent qu’un moment, chagrins d’amour durent toute la vie”. Anonimul nostru ar fi fost îndreptăţit să înlocuiască *chagrins* cu *emmerdements d’amour*, ceea ce s-ar preta unui inedit joc semantic în antinomie cu daco-romanica „dezmierdare”.

Secvenţa în chestiune (v. 111–76) are un caracter sociologic şi tratează, cu o comprehensiune rară în epocă, dramatica situaţie a femeii ce cutează să încalce tabuul amorului extra-conjugal. Stările de lucruri evocate se vor antice, sunt însă destul de transparente pentru a nu fi putut înşela cititorul medieval asupra actualităţii lor.

În ordinea ierarhizantă a celor trei vârste ale femeii relevate mai sus: *virgo*, *nupta*, *vedova*, autorul nostru tratează mai întâi periclitarea celei ce şi-a pierdut floarea fecioriei (v. 111–122). Este multiplă, putând veni în primul rând de la iubitul respectiv:

> dacă este un *vir prudens* va evita prin discreţie dezonoarea iubitei (*suggilatio fame*), dar unul neîndurător (*crudelis*) nu se va sinchisi de aşa ceva. Reputaţia fetei va putea totuşi rămâne neştirbită, în afară de cazul [nefericit] al rodirii (*partus*).

Ceea ce atrăgea după sine imposibilitatea măritişului. Distincţia între *vir sapiens* şi cel *crudelis* se poate referi însă şi la comportamentul sexual al amantului: cel înţelept va evita gravidarea partenerei uzând de *coitus interruptus*, reţinându-se deci să ejaculeze. Un anumit Drouart la Vache, traducând foarte liber şi în versuri tratatul *De amore* al lui Andreas Capellanus, laudă aceasta ca fiind o performanţă ce distinge pe amantul cleric de amantul cavaler: graţie acesteia, cel dintâi va putea iubi fecioare, femei căsătorite şi călugăriţe, fără să le expună primejdiei unei sarcini[10].

Pericolul defăimării putea veni totuşi şi de la limbuţia fetei,

> când îşi trădează secretul prietenelor indiscrete sau când, [asemenea Sulamitei biblice] îşi doreşte iubitul peste măsură, nemaiştiind să-şi ascundă patima, trădându-se prin gesturi şi înveşmântare, căutându-şi iubitul pretutindeni cu ochii, intrând şi ieşind într-una. Este nechibzuită (*inconsulta*), căci, neputându-se feri singură, nimeni nu o va putea face în locul ei (v. 115–122).

Altminteri decât în evul mediu, dar deopotrivă cu epoca, mai cu seamă în mediul rural european, pierderea fecioriei nu era nicidecum o tragedie în societatea romană. În acest sens apare tot atât de anacronică dilema dramatică a fecioarei în comedia *Pamphilus* (v. 574–5) între Venus *que vim faciens semper amare iubet* pe de o parte, şi *pudor et metus*, de cealaltă parte, teama fiindu-i provocată de supravegherea severă a mamei-jandarm (*custos*).

Situaţia femeii măritate, *nupta* (şi nu *matrona*, cum întâlnim la Ovidiu), reţine mai mult atenţia, autorul descriind cu subtilitate faţetele comportamentului disimulatoriu al acesteia, inventarea unei serii de alibiuri plauzibile în funcţie de vârsta şi de condiţia socială a femeii. Iată textul respectiv: „*Nupta* este mai liberă, dar expusă la mai mari primejdii. Poate să iasă când şi unde vrea; dacă este *iuvenis*

[10] „Et s’embrasser sans se laisser aller au-delà [în original Et baissier sanz couler] Et telle forme d’amour est vertueuse […] D’une telle forme d’amour naît une grande prouesse/ Et Dieu ne s’en irrite guère/ Et sans se considérer comme affligée/ Peut pratiquer une telle forme d’amour/ Pucelle et femme mariée/ Et nonne vouée à Dieu” (Drouart la Vache 1926: 409 – în traducere modernă de Jacquart, Thomasset 1985: 137). Prima frază este înţeleasă de cei doi autori ca „faire l’amour sans éjaculation» sau mai exact «s’épancher au-delà de la sécrétion de l’humeur prostatique” (*ibidem*).

BDD-A25217 © 2016 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.188 (2026-11-07 07:04:47 UTC)

se întovărăşeşte cu cele ce au aceleaşi gusturi, pretextează frecventarea spectacolelor teatrale" (v. 123–59). În acest context, *ludi theatrales* nu este neapărat un anacronism, întrucât în oraşele medievale se produceau frecvent atât menestreli, cât şi saltimbanci de toate soiurile.

> Dacă este matură, se va afera să facă multe cumpărături în for, lucruri de mică importanţă, cele serioase fiind pe seama soţului. Dacă este de condiţie nobilă, necuvenindu-se să se ocupe cu aşa ceva, va bate drumul templelor, a celor mai îndepărtate, va lua căi noi inventând zilnic zei şi miracole. Aşadar se va ruga sau susţine că tocmai s-a rugat chipurile ca să ramâie însărcinată sau pentru tămăduirea de vreo boală reală ori închipuită. Graţie evlaviei sale, ea dobândeşte încrederea (soţului) de a ieşi nelimitat, în consecinţă şi putinţa de a păcătui nestingherită. Credinţa devine astfel scuza păcătoasei făcând să-i crească îndrăzneala.

Periclitarea femeii adultere nu putea fi decât străină de realităţile societăţii romane. Or, autorul nostru nu putea să ignore ceea ce în *Amores* (II, 2, v. 47–62) echivala cu bagatelizarea adulterului în Roma antică. Denunţarea soţiei necredincioase făcută stăpânului de către sclavul casei avea consecinţe funeste numai pentru acesta din urmă:

> dacă stăpânul este îngăduitor (*tepet*), nu se sinchiseşte de denunţ. Dacă-şi iubeşte nevasta, denunţul îl face nefericit şi dovedirea adulterului este anevoioasă, iar judecătorul va fi favorabil soţiei. Însă chiar dacă se întâmplă ca soţul să vadă cu propriii-i ochi (*viderit ipse licet*), va da crezare tăgăduielii soţiei, lacrimile acesteia îl vor face şi pe el însuşi să plângă, îşi va blestema ochii şi, mâniindu-se, va pedepsi pe sclavul cel flecar.

Ovidiu opinează în altă parte că burlescul episod homeric „Mars şi Venus surprinşi în flagrant de Vulcan" dovedeşte că gelozia nu poate fi decât contra-productivă întrucât cei doi zei amanţi, de atunci înainte, şi-au continuat relaţia nestânjeniţi: „quod ante tegebant/ Liberius faciunt, ut pudor omnis abest" (*Ars amandi*, II, 589 sqq.). Ovidiu laudă în alt pasaj tocmai liberalitatea soţului roman care îngăduie nevestei legale (*legitima uxor*) o totală libertate a mişcării: „unde volet, veniat, quoque libebit, eat" (*Ars amatoria*, II, 544). Coincidenţa cu textul anonimului: „Nupta potest ubi vult et quando et qualiter ire" (v. 125) nu poate fi întâmplătoare.

Primejduirea femeii medievale ce îndrăzneşte să încalce *fedus thori* ne este bine cunoscută şi este încă de o brizantă actualitate pe alte meridiane. În evul mediu, căsătoria era un act sacramental care putea împovăra foarte serios conştiinţa femeii ce făcea acest pas. Pe de altă parte, căsătoria era un aranjament peste capul viitoarei soţii, de care se dispunea fără apel de către familie, apoi de către soţ, devenindu-i total dependentă. Pe acesta descoperirea adulterului îl dezonora total, obligându-l să comită un *delitto d'onore*, în speţă omicidul vinovaţilor. Un clar indiciu în acest sens ne dă Baudri de Bourgeuil, după cum urmează: „Nulla viro est tanti res quam de coniuge fama/ Nulla ingrata sui fama pudica thori est" (*Florus Ovidio*, [*Carmen* 159] v. 31–2).

Să amintim că în sudul Italiei, până prin anii '70 ai secolului trecut, uciderea adulterilor surprinşi în flagrant era legitimată juridic. Desigur un atavism al Italiei profunde acceptat în mod tacit şi de biserică. În ciuda acestei grozăvii, adulterul se petrecea frecvent în evul mediu ca îndeobşte, testimoniile juridice şi literare în acest

BDD-A25217 © 2016 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.188 (2026-11-07 07:04:47 UTC)

sens sunt multe şi concludente. Uimeşte în textul nostru acurateţea descrierii dublei existenţe la care disimularea obliga pe cea *mal mariée*, un destin împărtăşit de Isolda, de Francesca da Rimini, de Parisina sau de eroina fără nume a *lai*-ului *Guigemar* scris de Marie de France: „când este tânără, pretextul cel mai nimerit este cel al întovărăşirii cu altele aflate în aceeaşi situaţie deznădăjduită" (*si iuvenis, trahit unanimes trahiturve per illas*: v. 126). Dintre celelalte alibiuri menţionate succesiv, teatrul şi forul sunt prezente în *Ars amatoria* ca preferate terenuri de vânătoare erotică ale bărbaţilor (I, 79 sqq. – 89 sqq.). Locaşurile religioase, în speţă *templa Memphitica* – indicate de Ovidiu numai în treacăt ca un alt teren propice vânătorii (*ibidem*, v. 77) – capătă cu totul altă dimensiune în textul nostru. Aici *delubra deorum* nu poate însemna decât biserica, iar *dei* şi *miracula* sfinţi şi relicve (v. 132 sqq.). În privinţa acestui alibiu autorul potriveşte un joc de cuvinte hiastic plin de ironie: *nupta* nu merge în vederea rugăciunii, ci se roagă ca să poată merge, căci drumul nu e de dragul rugăciunii, ci rugăciunea de dragul drumului („nec vadit quia voverit, immo vovet quia vadat,/ cum votum non causa vie sit, sed via voti" – v. 137–8). Ingeniozitatea atribuită femeii adultere în acest pasaj constă, aş zice, în răstălmăcirea în virtute a păcatului comis, eliberându-şi conştiinţa de povară. Putem deduce aici că *votum*-ul ei este ca Dumnezeu s-o ocrotească în iubirea-i interzisă. Revin la pasajul comentat mai sus asupra îndrăzneţei reinterpretări de către anonim a relaţiei dintre *peccatum* şi *lex* (v. 207–211): un act este sancţionat ca păcat în numele unei convenţii prohibitive nu pentru că în sine ar fi ceva negativ, ci de dragul acesteia; iar mai departe: nu se ţine seama de precept pentru că n-ar fi just, ci pentru că este precept. În judecarea subterfugiului femeii adultere autorul nostru este ironic, dar înţelegător, poate tot atât de înţelegător cum va fi Dante de traumatizat ascultând relatarea Francescăi da Rimini[11]. „Păcătoşii cu trupul" sunt în prisma liricii medievale cel mai puţin de condamnat, iar schingiuirea, la care riscă cu uşurinţă să fie expuşi, le conferă aureola martirajului. Boccaccio şi Chaucer, contemporani unul cu celălalt, merg mai departe decât Dante, inversând de fapt perspectiva păcatului trupesc: încornoraţii sunt cei care păcătuiesc, ei sunt deseori ridiculizaţi sau înfieraţi, fie ca *senes amatores*, anume burghezi libidinoşi vrând cu sila sau cumpărând iubirea, fie ca feudali cruzi şi stupizi în gelozia lor posesivă. Se aplaudă ingeniozitatea femeii adultere ce reuşeşte să evite pericolele şi să dea curs adevăratelor ei sentimente şi porniri.

O primejduire serioasă a iubirii clandestine („coitus furtivus" – v. 146) poate fi cauzată însă de fructificarea femeii adultere. Şi acest lucru este tratat de anonim cu o înţelegere asezonată de ironie: aşa ceva se întâmplă des, e natural, tot atât de naturală fiind legitimarea rodului de către soţ, ca propriu copil, din moment ce se naşte în casa lui. Deci şi un temei juridic. În acest sens textul este clar: „semper eum tibi sponsus alet, quia semper/ filius uxoris presumitur esse mariti" (v. 146–7). Se implică însă, într-o atare situaţie, ingeniozitatea mamei în a nu trezi cumva bănuiala soţului înşelat. Formularea cazului contrar este pe cât de laconică, tot pe atât de obscură: „E contra durum est sollempnizare, quod ille/ conculcat" (v. 149–50). Tot ce pot înţelege este că renegarea copilului va face viaţa grea mamei acestuia. Juridic, soţul era îndreptăţit să procedeze cu toată rigoarea. În istorisirea satirică *Schneekind*

[11] „E caddi come corpo morto cade" – *Inferno*, canto V, v. 142.

BDD-A25217 © 2016 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.188 (2026-11-07 07:04:47 UTC)

– provenind din sudul Germaniei, dar larg receptată şi prezentă în mai multe versiuni, în latină sub titlul *Puer de nive conceptus* (*Copilul de zăpadă*) – soţia unui negustor mult itinerant duce o viaţă uşoară, rămâne însărcinată şi naşte, totul în absenţa soţului. Celui întors din călătorie îi povesteşte că, „pe timpul iernii, copilul a fost zămislit de omăt" („puer de nive conceptum fuisse"). Soţul se face că acceptă explicaţia şi, plecând din nou în primăvară, ia cu el copilul şi-l vinde. Reîntors acasă, povesteşte cu seninătate nevestei că copilul, „aşa cum s-a născut din omăt, când a dat de soare s-a şi topit" („sicut ex nive genitus, sic ad calorem solis fuisse liquefactum" – Geoffroi de Vinsauf II, 2, 43).

Într-un al treilea caz de adulter dat în vileag, cel ce are de suferit este amantul. Situaţia narată pare mai complicată, iar formularea, şi aici vădit eliptică şi confuză, îngreuiază înţelegerea acestui pasaj:

> sed et ex nupta poterit quis habere/ Maiores inimicitias quia pelice lesa/ Non tantum dolet hec quam rivali magis ille./ Egra sed indempnis iniuria provocat ipsum/ Armaque iusta movet (v. 151–153).

Propunem următoarea parafrazare în sensul editoarei Robathan[12] (1968: 141) – adulterul femeii măritate prilejuieşte celui devenit rival al soţului o catastrofă mai mare decât un adulter comis de soţul însuşi. Chiar un prejudiciu fără consecinţe îl îndreptăţeşte pe soţ să recurgă la arme. Urmează descrierea pedepsirii şi suferinţei amantului într-o formulare destul de clară:

> Dacă, luat prin surprindere [de către soţul femeii], acesta îl covârşeşte, pune stăpânire pe el şi îl jugăneşte, spălând astfel adulterul, năpăstuitul se va face de râsul lumii, negăsindu-se nimeni să-l compătimească şi niciun judecător nu-i va da ascultare („qui si prepossit amanti/ Forte superveniens, deprensoque et mutilato/ Purget adulterium, fiet commotio risus/ In populo, nec erit qui compatiatur eidem/ Dampna sui passo, nec iudex audiet ipsum" – v. 154–8).

După cum vedem, castrarea punitivă în cazul unui *delitto d'onore* nu putea suscita decât râsul public faţă de suferinţa celui schingiuit, ce se putea considera fericit scăpând cu viaţa, întrucât justiţia medievală închidea ochii în asemenea cazuri. În această privinţă, contrastul cu realitatea romană descrisă în *Amores* II, 2, nu poate fi mai izbitor. Relevant este în acest sens şi deznodământul numai în aparenţă diferit al pătimirii lui Abélard, mai înainte cu un secol. Pentru a fi refuzat să se căsătorească cu Eloisa lăsată însărcinată de el, ori poate numai pentru tergiversarea căsătoriei, Abélard a fost mutilat în acest chip de indivizi plătiţi de unchiul fetei. Dacă aceştia au fost judecaţi şi executaţi (după mărturia filosofului însuşi, în *Historia calamitatum*) mandatarul violenţei săvârşite nu a avut nimic de suferit.

Primejduirea văduvei este văzută sub un singur unghi, şi acesta este tragic (v. 159–190): liberă de îngrădirea la care este supusă femeia căsătorită, în speţă văduva tânără („nisi transegerit annos" – v. 109), este în cea mai mare măsură periclitată în cazul rodirii („fertilitas metuenda" – *ibidem*). Dacă această primejduire o are în comun cu fecioara şi cu femeia măritată, gradul ei specific de gravitate este judecat cu totul altfel. Autorul nu insistă asupra cazului fecioarei, poate pentru că soluţia notorie era măritişul cu tatăl copilului, ceea ce desigur că nu se întâmpla des;

[12] Locul este apreciat ca „difficult passage".

BDD-A25217 © 2016 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.188 (2026-11-07 07:04:47 UTC)

în cazul căsătoritei am văzut că lucrurile se puteau aranja. Or, în lipsa unei asemenea scăpări mulţumită tocmai cadrului matrimonial, văduva tânără era expusă dezonoarei totale, dacă nu reuşea să prevină graviditatea ori să-şi provoace avortul, luând cu nemiluita băuturi anticoncepţionale („immemorabilibus se potatura" – v. 161). În caz contrar, nu vedea din disperare altă soluţie decât prunc-uciderea[13].

Pasajul consacrat dramei prunc-uciderii este de mare emoţionalitate, descriind mai intâi actul omorârii pruncului (v. 163–69) urmat de o imprecaţie vehementisimă la adresa mamei ucigaşe căreia i se reproşează desconsiderarea alternativei ce ar fi permis pruncului să trăiască, anume expunerea (v. 170–190).

> Perplexată de scâncetele pruncului a cărui venire pe lume îi trădează păcatul, văduva este lovită de o bruscă nebunie şi, cu privirea întoarsă, suceşte fragedul gât al copilului („furiis agitata novis improvida stringit/ aversis oculis teneri puerilia nati / guttura" – v. 165 sqq.).

Expirarea acestuia este încă mai sfâşietoare:

> pruncul nu mai poate respira, aerul îi lipseşte acum, pe care plămânul îl duce inimii/ Şi moare fără să fi gustat încă lapte de mamă („nec spirare licet, sed deficiente/ Aere non reperit, quid cordi pulmo ministret/ Et moritur nondum gustato lacte parentis" – v. 167–9).

Urmează, cu aceeaşi intensitate, de deplângerea soartei celui ce

> abia născut, cunoştea moartea înaintea vieţii, căruia, abia născut, viaţa i s-a şi sfârşit, ispăşind păcatele mamei („prius inter manes quam vivos habitat, prius experiatur/ mortem quam vitam vix natus tempora complens") (v. 171 sqq.).

„De o astfel de mamă s-ar fi temut [autorul] să nu fie el însuşi otrăvit!" (v. 176). Urmează un patetic dialog imaginar cu pruncucigaşa, plin de reproşuri, în care interogaţiile retorice alternează cu exclamaţiile, ideea fiind că milostivirea publică ar fi salvat viaţa pruncului expus, că acestuia nu tatăl i-a lipsit, ci mama:

> elemosina publica saltem / nutrivisset eum […] Dic mihi, crudelis, dic mater cruda […] Deeratne pater? Modo sit!/ Numquis mater eras? Ubi tu? Non corpore deeras/ ut mater deeras (v. 177 sqq.).

Sintagma *crudelis mater* este desigur preluată din Virgil (*Bucolica* VIII, 49), unde se referă la prunc-ucigaşa Medea.

Tonul acestui pasaj este deci cu totul altul decât cel al secvenţelor precedente, diferit mai cu seamă de referinţa cu alură de comedie la virtualul copil nelegitim al femeii căsătorite, faţă de care autorul cleric se arată ironic-îngăduitor. Confruntat însă cu prunc-uciderea, acesta ia postura duhovnicului ce primeşte spovedania nefericitei mame criminale. Fără îndurare pentru gestul ei disperat care o precipită într-o bolgie mult mai adâncă decât cea a păcătoşilor cu trupul, el îi pune implacabil în faţa ochilor alternativa, salvatoare pentru prunc, a lăsării lui pe seama milosârdiei publice. Goethe se va arăta mai indulgent faţă de chinurile Margaretei: în aşteptarea călăului, cu minţile pierdute, Margareta se roagă Tatălui ceresc şi-şi obţine iertarea pentru viaţa de dincolo: „Mefisto: – E osândită! O voce de sus: – Salvată!" (Goethe

[13] În text avem *nati miserabile bustum* („nefericita moarte a pruncului") preluat din *Metamorfoze* (VI, 665), unde se referă la deznădejdea Procnei.

BDD-A25217 © 2016 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.188 (2026-11-07 07:04:47 UTC)

1982: 178). Biserica nu glumea, nici azi nu glumeşte în privinţa oricărei forme de avort, incluzând anticoncepţionalele. În această privinţă regăsim, 700 de ani după Pseudo-Ovidius, argumente similare celor din pasajul nostru în epocala enciclică *Humanae vitae* a papei Paul al VI-lea.

În cadrul poemului pseudo-ovidian cu variat conţinut literar-enciclopedic *De vetula*, secvenţele sexologice prezintă un deosebit interes. Unele abordează, într-un ales limbaj poetic, fără falsă pudoare şi simulând siguranţa unui iniţiat, actul sexual în plenitudinea împlinirii lui fiziologice, depăşind în această privinţă modelul ovidian. Un egal interes prezintă şi alte secvenţe în care autorul tratează, sub masca unui anacronism transparent, o latura sociologică a iubirii tăinuite, anume nefastele şi dureroasele urmări suferite *crescendo* de trei categorii de eroine ale unei asemenea iubiri ce contravenea tabuului mentalităţii medievale: fecioara, femeia măritată şi văduva. Acest tip de abordare relevă în autorul nostru un cleric animat de un surprinzător spirit feminist.

Bibliografie

A. Texte

Baudri de Bourgeuil 2002: Baudri de Bourgeuil, *Carmina*, t. I, II, ed. J.-Y.Tilliette, Paris, Les Belles Lettres.

Drouart la Vache 1926: Drouart la Vache, *Le livre d'amours*, éd. R. Bossuat, Paris, Hachette.

Geoffroi de Vinsauf 1924: Geoffroi de Vinsauf, *Documentum de modo et arte dictandi*, in E. Faral, *Les arts poétiques du XIIe et XIIIe siècle*, Paris, Champion, p. 263–320.

Goethe 1982: Goethe, *Faust*, Partea I şi Partea II, trad. H. Stanca, Bucureşti, Univers.

Matthieu de Vendôme 1924: Matthieu de Vendôme, *Ars versificatoria*, in E. Faral, *Les arts poétiques du XIIe et XIIIe siècle*, Paris, Champion, p. 109–124.

Ovidiu, *Amores*, ed. J. Ingleheart, London, Bristol Classical Press, 2011.

Ovidiu, *Ovidii Nasonis De arte amatoria*, erkl. v. P. Brandt, Leipzig, 1902.

Pamphilus sive De amore, in *Three Latin Comedies*, ed. K. Bate, Toronto, University Press, 1976, p. 61–89.

Pseudo-Aristoteles, *Problemata physica*, Text und Anmerkungen v. H. Flashar, Berlin, Gohlke, 1962.

Pseudo-Ovidius De Vetula, Untersuchung und Text von P. Klopsch, Leiden und Köln, Brill, 1967.

The Pseudo-Ovidian De Vetula, Text, Introduction and Notes by D.M. Robathan, Amsterdam, Hakert, 1968.

Tibullus Albius, *Elégies*, éd. A. Ponchont, Paris, G. Budé, 1909.

B. Literatură secundară

Cizek 2013: A. Cizek, *Bemerkenswerte Wandlungen des Bildes Ovids in der mittellateinischen Literatur*, in *Amicorum Societas: Mélanges offerts à F. Dolbeau pour son 65 anniversaire*, Firenze, SISMEL Edizioni, p. 157–162.

Jacquart, Thomasset 1985: D. Jacquart et Cl. Thomasset, *Sexualité et médicine au Moyen Âge*, Paris, PUF.

*** *Mittellateinisches Wörterbuch*, Bd. III, München, Beck Verlag, 2007.

Klopsch 1967: Pseudo-Ovidius, *De Vetula*, *Untersuchung und Text*, von P. Klopsch, Leiden und Köln, Brill.

Robathan 1968: *The Pseudo-Ovidian De Vetula*, Text, Introduction and Notes by D.M. Robathan, Amsterdam, Hakert.

BDD-A25217 © 2016 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.188 (2026-11-07 07:04:47 UTC)

Lacrime Veneris: Pseudo-Ovidian Short Essay about Sexuality

The Medio-Latin poem entitled in manuscripts *De Vetula* (About an Old Woman) is an anonymous work. Written by a cleric in 13th century France, it looks like the poet Ovid's imaginary autobiography including three distinct phases in the protagonist's life corresponding to the three books the poem is divided into: when the false Ovid was "in the service of love" (*quando vacabat amori*: the first book), "the occasion to change the way of living" (*qua re mutabit*: the second book) and "his new life" *(quomodo postea vixit*: the third book). From a man who loves life's worldly pleasures, the protagonist, under the impact of a great disappointment, might have become a sober scholar completely engrossed into science till he should have reached the hypostasis of predicting Savior's imminent birth. The narration is often interrupted or, as a matter of fact, competed by various digressions, especially with cosmological, philosophical, theological, physiological and sociological content. In this last respect, sexuality is given a unique treatment in a number of passages in the first two books: the physiological and sociological viewpoint intertwine here with an emulation of Ovid's work, in particular with corresponding passages from *Ars amandi* and from *Amores*. Male sexuality is concisely treated, mainly in metaphorical terms, while female sexuality is described in more detail especially from a sociological point of view; the author analyzes mainly the female behaviour in hazardous situations of illicit love with which the virgin, the adulterous wife and the widow in her early years are confronted to different degrees, especially in pregnancy situations. In this context, the tragic fate of the young widow draws particular attention when she is compelled to commit infanticide. In such situations the fate of men who induce adultery is only tangentially tackled, except for the one who became the victim of a jealous husband. A special aspect is represented by the detailed and "technical" description of the sexual intercourse in its successive stages and especially the corresponding fragment from *Ars amandi*.

Such a way of tackling the theme of sexuality, as a very delicate and risky field in the medieval constellation, reveals the author of *De vetula* poem to be a wise cleric, with a deep and subtle knowledge of certain human and situational factors.

BDD-A25217 © 2016 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.188 (2026-11-07 07:04:47 UTC)